

POREKLO I ZNAČENJE SRPSKOHRVATSKE REČI ŠPILMAN

Srednjovekovni zbornik crkvenog i državnog prava — nomokanon — pored raznih odredaba vezanih za crkveni i uopšte svakodnevni život hrišćanskih zajednica i njenih članova, sadrži i više odredaba o pozorištu /gr. θέατρον, θεαρία i raznim igrama koje su zabavljale i uveseljavale puk. Najčešće su to razne zabrane koje su se odnosile na učešće sveštenih lica u takvim spektaklima, na dane u kojima je bilo zabranjeno izvođenje predstava i na prisustvo takvim zabavnim i „raskalašnim” igrama. Takve odredbe i zabrane nalazimo i u najstarijem srpskom nomokanonu — Ilovičkoj krmčiji iz 1262. g., koja predstavlja najverovatnije prepis prepisa Savine krmčije, koji je preveo grčki nomokanon na srpskoslovenski jezik kada je osnivao i utvrđivao samostalnost Srpske pravoslavne crkve.

U ovom kratkom prilogu neću se zadržati na tim odredbama i zabranama o pozorištu i njihovim tumačenjima, ostavljam to za drugu priliku i za jedan opširniji prilog o pozorištu u starosrpskim pisanim spomenicima, već na jednom terminu koji nalazimo u srpskom nomokanonu u odredbama koje se tiču pozorišta. To je kulturna reč *špilman*, interesantna iz više razloga.

Reč *špilman* (шпильманъ) nalazimo na više mesta u Ilovičkoj krmčiji. Tako, na primer, na str. 41a imamo jednu odredbu o шпильманѣхъ nešto dalje, na str. 119b: аще кста шпильманъ i na str. 151b: ни шпильманомъ белти. Ova reč upotrebljena je u prevodu srpskog no-

mokanona kao zamena za grčku reč $\mu\tau\rho\omicron\varsigma$) (*imitator, jocular* itd., cf. Stephanus, *Thesaurus graecae linguae* V, s. v.). Znači da prevodilac nije imao odgovarajući semantički ekvivalent za gr. $\mu\tau\rho\omicron\varsigma$, pa je upotrebio takođe jednu stranu reč, u ovom slučaju germanizam adaptiran u slovenski fonetsko-morfološko-leksički sistem. Istina, na str. 41a na margini ispod teksta prepisivačevom rukom imamo napisano objašnjenje slovenskom rečju *igrač* (шпнлманъ казати те играца), a na str. 119b u samom tekstu rečju *glumac*, ali ni to nije bilo ono što je trebalo da znači i označi grčka reč $\mu\tau\rho\omicron\varsigma$. Takođe i u ruskom nomokanonu iz 1284. godine, Rjazanskoj krmčiji, potvrđena je ova reč, a mnogo kasnije i u jednom Prologu iz XV veka /cf. Miclosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862—1865, s. v.; Sreznjevskij, *Materijaly dlja slovarja drevne russkago jazyka* III, s. v.; Vasmer, *Etimologičeski slovarč russkago jazyka* IV, Moskva 1973, s. v./ Osim imenice *špilman* u krmčiji nalazimo i njene derivate. Tako, na primer, imamo pridev *špilmanski* na str. 63a: $\text{ѡ шпнлманьскыи мудрости}$ i glagol *špilmaniti* na str. 151b: ни шпнлманити . $\text{Рекше гла҃уны дѣют}$. Znači da je reč *špilman*, i njeni izvedeni oblici, bila u upotrebi u XIII veku, a verovatno i kasnije, s obzirom na njenu kompletnu uklopljenost u slovenski jezički sistem. Srbi, i Sloveni, nisu imali pravu reč kojom bi preveli gr. $\mu\tau\rho\omicron\varsigma$. To nije mogla biti ni reč *igrač*, ni reč *glumac*, koje srećemo kao objašnjenja pored reči *špilman*. Reč *špilman* je na neki način odražavala ono što je značila grčka reč $\mu\tau\rho\omicron\varsigma$, lat. *imitator, jocular*, fr. *jongleur* /cf. Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, Leipzig 1876, s. v./.

Ovde se postavlja pitanje kako je reč *špilman* ušla u rečnik prevodioca, ili prepisivača, nomokanona, u onakvoj izgovornoj formi kakvu nalazimo i u srpskoj i u ruskoj krmčiji. Miklošič *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1862, s. v/ smatra da je reč *špilman* u starosrpski jezik ušla kao posuđenica iz srednjovisokonemačkog *Spilman* posredstvom rudara Sasa, dok Vasmer /*op. cit.*/ smatra da je u staroruski jezik ušla preko srednjoniskonemačkog *Spelman*. Miklošičeva pretpostavka da je starosrpska reč *špilman* posuđenica iz srednjovisokonemačkog je tačna, ali da je ušla u srpskoslovenski leksički fond posredstvom rudara Sasa ne bi se moglo reći. Mislim da je morala k nama doći mnogo ranije. Rudari Sasi dolaze u naše krajeve tek sredinom XIII veka i teško je pretpostaviti da jedan termin uđe tako brzo u jezički sistem na svim nivoima, da se tako brzo odomaći i uđe u nomokanon. Najverovatnije je

ova kulturna reč ušla mnogo ranije nego što pretpostavlja Miklošič, verovatno u XII ili početkom XIII veka, kada je tzv. *Spilmannsepik* bila veoma popularna i raširena u Centralnoj Evropi /cf. H. de Boor, *Geschichte der deutschen Literatur* I, München 1971, str. 250. id.; Brockhaus Enzyklopädie XVII, s. *Spielmann* i *Spielmannsdichtung*/. Kako je ova reč ušla u starosrpski leksički fond možemo samo pretpostavljati. Jedna od pretpostavki bi mogla biti da je ona došla k nama u vreme trećeg krstaškog rata, kada je Fridrih Barbarosa prolazio kroz naše krajeve, a sa njime i *Spilmani* kao stalni pratioci kralja i njegove pratnje i vojnika koje su oni vodili. To je, kao što se zna, vreme s kraja XII veka. Šta reći za staroruski? Mislím da Vasmer nije u pravu kad kaže da je *Spilman* u staroruskom posuđenica iz srednjoniskonemačkog. Čini mi se da je u staroruski ušla posredstvom veza, crkvenih i kulturnih, koje su monaši imali između sebe u manastirima na Svetoj Gori, preko srpskog nomokanona i drugih južnoslovenskih rukopisa.

Drugo pitanje koje se postavlja ovde lingvističke je prirode, a to je: kako je došlo do transformacije inicijalne suglasničke grupe *sp* i *šp*? Poznato je da je to bila karakteristika srednjovisokonemačkog s kraja XII i naročito XIII veka, što se utvrđuje posredstvom stranih jezika, budući da u nemačkoj grafiji to nije bilo iskazivano, kao što to nije ni danas. Izgovor *s* kao *š* ispred *p* i *t* na početku reči karakteristika je srednjovisokonemačkog /cf. H. Paul, *Mittelhochdeutsch Grammatik*, Halle 1929, str. 27/. To znači da je u starosrpski ušla onako kako se i izgovarala, kako su je Sloveni čuli. To je još jedan razlog više da možemo i za staroruski reći da je ušla iz južnoslovenskog, srpskog nomokanona ili kojim drugim putem, a ne iz srednjoniskonemačkog, kako pretpostavlja Vasmer, jer srednjoniskonemački ne poznaje ovu promenu, izgovor *sp* kao *šp*. Karakteristika pozajmica u slovenskim jezicima najstarijeg perioda, a tako i u starosrpskom, bila je da su uklapane u jezički sistem onako kako su izgovarane u jeziku davaoca, tj. fonetski. Takav je slučaj i sa adaptiranim grčkim rečima koje su ostale neprevedene u jevanđeljskim tekstovima. Njihova adaptacija je vršena prema grčkom izgovoru /cf. N. Rodić, *Lingvistička adaptacija grčkih reči u najstarijim srpskim apokrifima* (XII-XIII vek), Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Sv. 1, Beograd 1977, str. 427—444/. Navešću samo jedan primer, i to baš sa inicijalnom grupom suglasnika kao u srednjovisokonemačkoj reči *Spilman*, a to je reč *spira* koja je adaptirana kao *spira* (kohorta). To znači

da je starosrpska izgovorna forma kao pozajmljena reč važna i za utvrđivanje hronologije izgovaranja srednjovisokonemačke inicijalne grupe *sp* kao *šp* i za rasprostranjenost ovog značajnog srednjovekovnog kulturnog pojma, koji je ušao i u srpski nomokanon.

